

Adam Solak

PODMIOTOWOŚĆ W OBSZARZE PEDAGOGIKI PRACY

СУБ'ЄКТИВІСТЬ В СФЕРІ ПЕДАГОГІКИ ПРАЦІ

**SUBJECTIVITY IN THE AREA
OF THE PEDAGOGY OF WORK**

„Uniwersalizm występowania najrozmaitszych procesów pracy, trudności w zdefiniowaniu i różnaitości definicji nakłaniają do wniosku, że mamy do czynienia nie tylko z wartością, lecz z nadwartością. Praca jest nie tylko pojęciem i nie tylko wartością, lecz ideą i jako taka stanowi projekcję marzeń ludzkich związanych z życiem doskonałym”.

(T.W. Nowacki)

„Zasadne staje się dostrzeżenie różnych kontekstów myślenia o pracy. Przynajmniej trzy z nich zasługują na szersze potraktowanie. Są to konteksty: uniwersalistyczny, chrześcijański i pragmatystyczny”.

(Z. Wiatrowski)

„Źródłem wiedzy użytecznej w działaniach codziennych jest działalność praktyczna i refleksja nad tym. Wydaje się bowiem, że na tę drugą czynność poświęcamy zbyt mało czasu, a nawet ją lekceważymy”.

(S. Kaczor)

1. Wprowadzenie

Dlaczego filozofia podmiotu we współczesnej pedagogice pracy? Udzielenie odpowiedzi na postawione pytanie wydaje się słuszne z uwagi na różnorodność poglądów na pracę w ogóle i na jej rolę w życiu człowieka i społeczeństw oraz coraz to nowsze systemy pojęciowe w pedagogice pracy.

Podobnie jak filozofia podmiotu na przestrzeni wieków rozwijała i nadal rozwija się wielowarstwowo i wielowymiarowo, tak też pedagogika pracy posiada swój historyczny rozwój, którego bogactwo jest imperatywem dla współczesności, a co za tym idzie – dla przyszłości człowieka, którego życie integralnie powiązane jest z procesem pracy. Prof. Zygmunt Wiatrowski, analizując historię pedagogiki pracy, stwierdza, że „obejmuje ona wieki najodleglejsze po wiek XIX, chociaż i dzisiaj owej refleksji jest wystarczająco wiele. Po prostu – człowiek zawsze myślał o tym, jak żyć i co czynić, aby zagwarantować sobie i najbliższym ludzkie warunki bycia i egzystencji”¹.

2. Podstawy filozofii podmiotu pedagogiki pracy

Charakterystyczny dla teorii filozofii podmiotowości jest „bezzałożeniowy charakter jej budowania”. Pierwsze jest więc doświadczenie, wgląd. Tak więc w punkcie wyjścia liczy się tylko bezpośredni, osobisty kontakt poznawczy z samym sobą, będący tu źródłem i poznawczym uprawomocnieniem².

Punktem wyjścia filozofii podmiotowości w pedagogice pracy jest doświadczenie człowieka³. Już ogólna teoria bytu (metafizyka) ma swą podstawę we właściwym doświadczeniu pracy. Jest to doświadczenie pojmowane w sposób fenomenologiczny i to zarówno podmiotowo-przeżyciowy, jak i przedmiotowo-objektywny. Nie jest to więc koncepcja doświadczenia fenomenalistycznego (wykluczająca organiczną jedność poznania, ale także jedność wielu niepowtarzalnych doświadczeń jednostki pracującej oraz redukująca doświadczenie do poznania tylko zmysłowego) występująca w kręgu myślenia empirystycznego, ale realistyczne doświadczenie, będące „trzeźwym empiryzmem”⁴.

Pedagogika pracy wykorzystuje całą spuściznę filozoficzną – zarówno nurt arystotelesowsko-tomistyczny bytu, jaki i platońsko-augustyński (w postaci nurtu nowożytnej filozofii pracy, między innymi jako obszaru wolności) – przy ukazywaniu człowieka pracy w triadzie: **człowiek – wychowanie – praca**⁵. Nurty te wzajemnie się uzupełniają. Nie ma w tym popadania w jakiś eklektyzm – wynika to z metodologicznych założeń pedagogiki pracy: otwarcia na to wszystko, co w filozofii pracy wytrzyma „test doświadczenia”, czyli

¹ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005, s. 23-24.

² Por. K. Wojtyła, *Problem doświadczenia w etyce*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, nr 2, s. 5-39.

³ Por. Z. Wiatrowski, *Myśli i działania pedagogiczne*, Włocławek 2001, s. 344-351.

⁴ Por. szerzej: J. Tischner, *Spór o istnienie człowieka*, Kraków 1998.

⁵ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, dz. cyt., s. 33.

tak zwaną „próbę wglądu”. Wyływa to z chęci wzięcia doświadczenia pracy – człowieka i wychowania w całej ich pełni, niezamazywania jakiegoś ich wymiaru, z troski o prawdę pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej, której „problematyka badawcza jest bardzo szeroka”⁶.

Ten sposób postrzegania doświadczenia człowieka – pracy i wychowania, będącego triadą współczesnej pedagogiki pracy, implikuje, że opis doświadczenia każdej z tych kategorii jest podstawą i jej „źródłem”. Innymi słowy fenomenologia łączy się z ontologią.

W postrzeganiu człowieka główną rolę odgrywa doświadczenie wewnętrzne, przy czym należy zauważyć dążenie do złączenia zewnętrznego i wewnętrznego sposobu patrzenia na człowieka, wychodząc od dwoistości ludzkiego doświadczenia, nieuchronnej w poznaniu człowieka w bezpośrednim kontakcie poznawczym z pracą i wychowaniem. Są to trzy części filozofii podmiotowości pedagogiki pracy, traktowane jako podstawa analizy metodologicznej i uściśleń.

Doświadczenie powinnościowego charakteru pedagogiki pracy jest nastawione na poszukiwanie prawdy o człowieku – pracy i wychowaniu. Ich obiektywnej natury, zabezpieczając je przy tym przed subiektywistycznym kreacjonizmem. Z jednej strony osoba nie tworzy prawdy o pracy i wychowaniu, ale odkrywa prawdę o nich, z drugiej zaś nikt nie może zmusić osoby do realizacji prawdy. Ujawnia się tutaj koncepcja samostanowienia i odpowiedzialności człowieka wobec prawdy o sobie, pracy i wychowaniu.

Podstawowym doświadczeniem jest doświadczenie czynu, „studium czynu, który ujawnia osobę, studium osoby przez czyn”⁷. Punkt wyjścia filozofii pracy, która jest obszarem wielorakich przenikań, warunkowany jest doświadczeniem człowieka i doświadczeniem moralności. W doświadczeniu czynu, który równocześnie dany jest od strony przeżyciowej i prezentuje się jako rzeczywistość obiektywna, uczestniczy cały człowiek, człowiek ujawniający się jako „świadoma sobie przyczyna działania”, konkretne „ja” – osoba.

Wydobycie zawartości tego pierwotnego doświadczenia dokonuje się poprzez metodę fenomenologiczną – stopniowo, za pomocą indukcji, a następnie redukcji. Ta fenomenologia zmierza do ontologii, opisując realnie istniejącego człowieka w pracy.

⁶ Tamże.

⁷ Zob. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969, s. 14.

3. Obszar antropologiczny

Punktem dojścia antropologii pracy jest metafizyka osoby ludzkiej, twierdzenia wyrażające „jedyne racje uniesprzeczniające fakty”, czyli ujęte zdaniem opisowymi „stwierdzalne w punkcie wyjścia dynamizmy”, ukazujące, kim jest człowiek⁸.

Fenomenologia osoby ludzkiej w pedagogice pracy jest ontologią w tym sensie, że opierając się na doświadczeniu człowieka, wykazuje, kim jest osoba ludzka i jaka jest jej struktura w odniesieniu do procesu pracy.

Personalistyczna koncepcja doświadczenia leży u podstaw filozofii podmiotu pracy. Współczesna koncepcja pracy odbiega od arystotelesowsko-tomistycznych czy marksistowskich ujęć i zbliża się do fenomenologicznej interpretacji. Doświadczeniem jest tu również poznawczy kontakt ze sferą wartości. Doświadczenie moralne w sposób szczególnie interesuje także pedagogikę pracy. Jej podejście do doświadczenia charakteryzuje się „trzeźwym empiryzmem”, który nie zawęży się do obszaru zmysłowej percepcji ani nie deprecjonuje na rzecz intelektualnego poznania. Jej koncepcja doświadczenia stara się przewyciężyć tomistyczny psychologizm, jak i idealizm husserlowski czy też marksistowski materializm, prowadząc wyjaśnienie danych do realizmu. Ukazuje bowiem zawierający się w nim moment realności konkretnego podmiotu. Doświadczenie człowieka, obejmując doświadczenie moralności w jej aspekcie dynamicznym – czyli egzystencjalnym – stanowi szeroki grunt zrozumienia osoby, jej oglądu przez czyn.

Podejście dzisiejszej pedagogiki pracy to podmiotowy wymiar doświadczenia. Doświadczenie czynu to doświadczenie czynu osoby ludzkiej. Odwołuje się on do podmiotowych przeżyć człowieka. Akceptując subiektywność, odrzucać należy jednak subiektywizm. Człowiek jest „podmiotem i przeżywa siebie jako podmiot”. Świadomość jest elementem człowieka, a nie całością.

Do ludzkiej samoświadomości przynależy tak świadomość, jak i cała sfera nieświadomości, podświadomości czy przedświadomości. Samowiedza pozwala poznawczo ująć własne „ja” działającego podmiotu jako przedmiot.

Jest to traktowanie człowieka zarówno w jego obiektywności, jak i subiektywności. Analiza świadomości ludzkiej ukazuje szczególnie upodmiotowienie tego przedmiotu doświadczenia – samo-doświadczenie i samo-zrozumienie przez odwołanie do podmiotowych przeżyć człowieka. Analiza ta ujawnia też, że potencjalność podmiotu realizuje się również przed świadomością i niezależnie od niej, zaś sprawczość związana jest z działaniem czło-

⁸ Zob. szerzej: Jan Paweł II, *Laborem exercens*, Warszawa 1982.

wieka. Gdy „dzianie się” jest dziełem szeroko rozumianej natury, to działanie jest dziełem osoby. Potencjalność tego działania świadczy o jedności i tożsamości ludzkiego „ja”. „Człowiek przeżywa swój czyn jako działanie, które jest przyczynowo związane z własnym „ja”.

Istotę człowieka poznaje analiza jego doświadczenia, tego doświadczenia wyrażającego się przez „ja działał” – zdeterminowane przez samostanowienie, „ja działał”, czyli „czyn ludzki” ujawniający osobę.

4. Wolność człowieka

Warunkiem koniecznym w ludzkim działaniu, elementem konstytutywnym człowieka, ujawniającym sedno jego osobowej podmiotowości, jest więź wolności człowieka z wewnętrznym ustosunkowaniem się do prawdy wykonywanej pracy, którą poznaje „ja” ludzkie⁹. To dane doświadczalnie centrum przeżycia siebie w swej nieredukowalnej tożsamości jest poznawczym aktem ludzkim dostrzegającym i przeżywającym normatywną moc prawdy o istocie i celowości pracy. Ujawnia się nam tutaj ludzkie „ja”, będące podmiotem i przedmiotem zarazem: jako ktoś, kto sobie samemu jest w określony sposób przedmiotowo dany jako podmiotowi poznania i zarazem jako przedmiotowo sobie zadany jako podmiotowi wolności wykonywanej pracy. Człowiek w pracy doświadcza siebie jako wezwanego przez prawdę swoich kwalifikacji osobowościowo-zawodowych do wolności wykonywania określonej profesji zawodowej, a przez to zarazem odpowiedzialnego za siebie – odpowiedzialnego za swoje spełnienie w toku pracy (bądź niespełnienie), za bycie, pozostanie sobą – „ja” jako „ja”.

To samostanowienie jest rdzeniem ludzkiej wolności, wolności implikującej ludzką sprawczość i w konsekwencji czyn ujawniający osobę w pracy.

Ludzka świadomość nie wyczerpuje się w immanencji pracy. Osoba w swej subiektywności musi refleksyjnie odnosić się do swoich sądów, myśli, uznając ich prawdziwość lub fałszywość, przyjmując je lub odrzucając. I tu pojawia się element aksjologii, jakieś (istniejące w świecie subiektywności) kryterium obiektywności, warunkujące funkcjonowanie osoby jako osoby. Subiektywność, która jest zarazem korelatem transcendencji „ja” w świat obiektywny, w tym również otwartości na dialog z drugim człowiekiem (*alter persona*). I tutaj pojawia się nam pojęcie, definicja osoby jako swoistego korelatu prawdy (afirmacja i samozależność). Samo – definiujące osobę pracy – przeżycie prawdy ze swoim „momentem aksjologicznym” jest obligatoryjne do działania zgodnego z nią.

⁹ Zob. szerzej: J. Tischner, *O człowieku. Wybór pism filozoficznych*, Wrocław 2003.

Nie ulega wątpliwości, że twórcy i przedstawiciele współczesnej pedagogiki pracy (T.W. Nowacki, Z. Wiatrowski, S. Kaczor, S. Kwiatkowski, A. Boga, B. Baraniak, R. Gerlach, F. Szlosek, W. Furmanek, J. Niemiec, U. Jęruszka, Z. Wołk oraz inni) są reprezentantami rzetelnego humanizmu, uznającego filozofię istnienia jako filozofię pierwszą w filozofii pracy¹⁰. Stawiają oni współczesnej filozofii pracy wymagania, by odzyskała wymiar mądrościowy, by wykazać, że człowiek jest zdolny do poznania prawdy obiektywnej w pracy i przez pracę. Nie zamykają się w jednym systemie filozoficznym, ale szukają prawdy o pracy w wielości poglądów, które przecież wniosły wiele do pedagogiki pracy, do rozwoju kultury pracy. Jest to szukanie ziaren prawdy o człowieku i pracy w kategorii intelektualnej i troski o prawdę pedagogiki pracy jako subdyscypliny naukowej.

Praca i jej badanie jest nierozłączna z człowiekiem – podmiotem i przedmiotem badań w jej obszarze wychowania.

Streszczenie: Pedagogika pracy obliuguje do naukowo-praktycznej refleksji w obszarze podmiotowości. Jest to zagadnienie na wskroś filozoficzne. Jednakże należy zauważyć, że filozofia pracy konstituuje swą „mądrość” w kategorii współzależności z innymi naukami. Niniejszy artykuł jest swoistym wprowadzeniem w istotne wymiary podmiotowości pracy ludzkiej.

Słowa kluczowe: praca, filozofia pracy, antropologia, podmiotowość, wolność

Abstract: The pedagogy of work obliges to scientific and practical reflection in the area of subjectivity. It is an issue strictly philosophical, however it has to mentioned that the philosophy of work constitutes its „wisdom” in the category of correlation with other sciences. The article is an introduction into significant aspects of the human work subjectivity.

Keywords: work, the philosophy of work, anthropology, subjectivity, freedom

¹⁰ Zob. szerzej: S.M. Kwiatkowski, A. Boga, B. Baraniak, *Pedagogika pracy*, Warszawa 2007.

Bibliografia

- Jan Paweł II, *Laborem exercens*, Warszawa 1982.
- Kwiatkowski S.M., Boga A., Baraniak B., *Pedagogika pracy*, Warszawa 2007.
- Tischner J., *O człowieku. Wybór pism filozoficznych*, Wrocław 2003.
- Tischner J., *Spór o istnienie człowieka*, Kraków 1998.
- Wiatrowski Z., *Myśli i działania pedagogiczne*, Włocławek 2001.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.
- Wojtyła K., *Problem doświadczenia w etyce*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, nr 2.